

**KALP VE AKIL: JOHN DEWEY'İN DİNÎ ŞİİRLERİ VE ONUN
"A COMMON FAITH" ADLI ESERİ ARASINDA
BİR KARŞILAŞTIRMA**

Siebren MİEDEMA**
Çev. M. Fatih GENÇ
D. Ali AYKİT
Fatma KURTTEKİN***

Bu makalede, pragmatist bir felsefeci ve pedagog olan John Dewey'in dini meseleleri ele alma yöntemi ile onun edebi anlatıları ve akademik eserlerinde, özellikle de din alanında bir şaheser niteliğindeki "A Common Faith" de ele aldığı din eğitime dair görüşleri arasında bir karşılaştırma yapılmıştır.

Dewey'in din hakkındaki görüşleri ve onun iki boyutlu birbirini tamamlayan anlatıları ki, edebi ve akademik anlatılarının dini açıdan karşılaştırılmasına derinlemesine bir bakış atabilir miyiz?

Dewey ve din konusunda ikili yöntemi ve karşılaştırmalı yorumlamaları kullanarak Dewey'in dindarlığı çerçevesinde akademisyen ve şair ilişkisine ışık tutacağım. Ayrıca burada din eğitimcilerinin öğrenece-

---

** Prof. Dr., Siebren Miedema Hollanda'daki VU Üniversitesi Eğitim Fakültesinde eğitim kurumları; aynı Üniversitenin İlahiyat Fakültesinde ise din eğitimi profesörü olarak çalışmaktadır. Yine Rusya Federasyonu, St. Petersburg Devlet Üniversitesinde Sosyoloji Fakültesinde misafir profesör olarak dersler vermektedir.

*** Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

ği bir ders var mıdır? Deneyimlerdeki/ tecrübedeki gerçek dini nitelik bazen bir amaca bağlılıkla, bazen yeni bir perspektif açan bir mısra şiir ile bazen de Spinoza'nın durumunda olduğu gibi- ateist sayıldığı günlerde-felsefi düşünce yoluyla gerçekleşir. (Dewey 1934a,14)

*Son bu mu?
Kapanan bir kapı gibi geçmiş
Çok zorluklarla elde ettiğim
Zamanın kıskanç kucağından
Kısa ve fani bir hazine
Tüm umutları alt üst eden bir gelecek
Dar kapalı bir kapının arkasında
Bu ikisinin arasında ise an/ şimdi.*

*Yüce Tanrı, Sana yalvarıyorum
Ödünç olarak küçük bir yardım
Çok fazla bir şey istemiyorum
Hareket edebileceğim küçük bir alan
Uzanmak, bir ihtimal dokunmak için
Sevebileceğim kadar küçük bir zaman
Cansız şeyler için bir umut
Belki tekrar kıpırdayıp canlanırlar
Kapısı açık olan bir gelecek
Sevgili Tanrı, daha fazla bir şey istemiyorum
Bu zincirlerin kırılmasından
Ve tekrar önceden olduğum gibi özgür olmaktan başka...
(Dewey 1977, 6-7)*

Bu John Dewey (1859-1952) tarafından 50'li yaşlardayken yazılan bir şiirdir. Bu şiirde Dewey " geleneksel Tanrı imgesini, basit doğal memnuniyetin hazzı ve huzuru ile ilgili bir dindarın/ kulun yalvarıp biçimi olarak kullanır."(Rockefeller 1991,320) Bu şiirlerin çoğunda, Tanrı

bazen monarşik terimlerle tasvir edilmesine rağmen, hiddetli/öfkeli bir Tanrı olarak karakterize edilmemiştir. Dewey'in yayımladığı 89 şiir, 1952'deki ölümünden 25 yıl sonra editörü Jo Ann Bodyston önsözünde şunları ifade eder: "John Dewey'in imajı içine kapanık, ciddi, duygusuz biri olarak neredeyse klişeleşmiş yeni İngiltereli. "Bir bütün olarak ele alındığında Dewey'in şiirlerinde bu imaj ne donuklaşır ne de önemli bir değişim oluşturur, fakat insani boyutlarla bu imajı daha da genişletmesine yardımcı olur. Dewey, düşünceli, ağırbaşlı hattas akin biri olmuş olabilir ama aynı zamanda o-şiirlerinden tanıyabildiğimiz kadarıyla- sevgi dolu, duygusal, eğlenceli, zeki ve aynı zamanda duygusal olarak dağılmış, yorgun, kendinden kuşku duyan depresif birisidir."(1977, xxii).Ve burada eklemek isterim ki şiirlerinde ifade ettiği gibi o aynı zamanda dindar, maneviyata sahip hatta mistik biridir.

1990 yılından itibaren eğitim, felsefe, etik, metafizik, sanat, antropoloji ve politikayla kıyaslandığında Dewey'in din hakkındaki görüşlerine akademik çevrede ciddi önem verilmektedir. (cf. Rockefeller 1991; Miedema 1995; Rosenbaum 2003.)Bu makalede, bununla birlikte, ben Dewey'in edebi anlatılarını - onun Tanrı, inanç veya dini olan hakkındaki görüşlerini buluruz- düşüncemizin başlangıç noktası olarak alacağım ve şiirsel olarak dile getirdiği Dewey'in din hakkındaki görüşlerini, duygularını, hislerini ve tecrübelerini akademik olarak ifade ettikleriyle karşılaştıracağım. Son olarak "A Common Faith" adlı eserindeki din hakkındaki görüşlerinin en ince ayrıntılarına girilerek, eserin özü bulacağım. Bu 1934'de Dewey'in din felsefesi hakkındaki görüşlerini yayınlayan bir kitaptır, ama 1934'den önce bu konu hakkında (din felsefesi hakkında) yayınlanan makaleler ve kitapçıklar bulunabilir, çünkü Dewey akademik kariyerinin en başında itibaren din konusuna bir ilgisi vardır.

Bununla birlikte, o Vermont'a büyüyen genç bir çocuk ve bir kolej ve üniversite öğrencisi olduğu dönemde ailesiyle birlikte yaparken din onun ailesinde önemli bir rol oynamıştır. (Martin 2002, 19-25). Dinin ailesindeki önemi özellikle dine büyük ilgi duyan annesinde somutlaşmıştır. Annesinin dindarlığı ilkin iç gözlem ve kişisel bağlılığı vurgulayan Evanjelik aşırı dindarlık görüşlerinde, ikincisi topluma karşı güçlü bir etik ve sosyal sorumluluk olarak karakterize edildi. Bu Vermont(ta yaşadığı) yıllar(da) boyunca Dewey giderek/gittikçe annesinin aşırı dindarlığı ile onun (annesinin) John ve kardeşlerine sık sık sorduğu "İsa ile iyi misin?" sorusundan hoşlanmamaya başlamıştı. Bu hoşnutsuzluk hayat boyu

sürdü ve muhtemelen, Dewey'in yaşamı boyunca iç saflık, hissiyat ve iç gözlemle meşgul olan ahlaki düşüncelere nefreti ve dogmatizme düşmanlığı devam etti. (Rockefeller 1991, 38) Bununla birlikte Dewey, annesinin güçlü sosyal-ahlaki sorumluluğunu ve derinlemesine entellektüel dine bakışa gönül vermesini ayrıca İncil'e eleştirel ve hermeneutik yaklaşımına hayran kalmıştı/ yaklaşımını takdir ediyordu. Sonuç olarak annesinin dindarlığı Dewey'i hem pozitif hem de negatif olarak bir ömür boyu etkiledi.

Bu Vermont yılları boyunca güçlü etkiler, önce Congregational kilisesinde rahip sonra Yale İlahiyat Fakültesine profesör olan Peder Lewis O.Brastow'dan gelmiştir. Sadece kişisel dindarlık değil, zeka ve sosyal hareket ile din değiştirme yerine yenilenme/canlanma onun tarafından vurgulanmıştır. Burada genç John Dewey'in Brastow'un sözlerinden ne kadar etkilendiğini anlamak için alıntı yapılması dikkat çekicidir: "Kişi manevi ruha ulaşmalı(fakat) kurtuluş ve yenilenme/canlanma insanların kendilerini toplumdan tamamen soyutlamalarıyla değil, toplumsal hayata katılımlarıyla olur. Bir kişi/kimse bütünlüğü kendi içinde değil, toplum içinde bulur. İnsanların ortak bir yaşam oluşturmaları/kazanmaları gerekir." (Martin 2002, 25) Burada liberal bir teoloji ve güçlü bir etik sosyal duruşta Dewey'le buluşabiliriz.

Bu makalede benim araştırdığım soru şudur: Eğer biz bir tür ikili yöntem ve bir anlamda çift taraflı yorumlama içinde çalıştığımızda Dewey'i ve dini, akademik ve edebi bir yönü olan bu kişiye ve çalışmalarına derinlemesine bir bakış kazanabilir miyiz? Ayrıca burada din eğitimcilerinin öğreneceği bir ders var mıdır?

KALPTEN KONUŞMAK

Boydston'un, Dewey'in şiirlerinde yaptığı değerlendirme çok doğru olmakla birlikte biz bu şiirde John Dewey'in belirtilen mantıksal ve bilişsel yönünün yanı sıra duygusal, etkileyici ve manevi yönleri olan bir kişi olduğunun farkına varırız. Edebi ve akademik anlatıları karşılıklı işlersek, bütünlük, birlik veya tam olarak kendini göstermektedir. Dewey bu şiirlerin çoğunu 1910-1918 döneminde yazdı.1909'da Dewey, Huntington, LongIsland'da (bölgesinde) bir çiftlik satın aldı, bir çiçek ve sebze bahçesine sahip olan bu sessiz yerde olmaktan zevk alıyordu. Ve bu dönemde Dewey düzenli olarak şiirler yazmaya başlamıştı.1915-1918 yılları arasında/boyunca/kadar hayatının önemli bir dönemidir ki, yazdığı şiir-

ler duygularını izah eden kendi tabirlerini, etkileyici ve manevi hislerini düşüncelerini ve sezgilerini ki yıllar boyunca bastırılmış olan yoğun yazılarına, düşüncelerine ve kurgularına yer vereceği/ifade edeceği bir fırsat sağlamıştır.(Rockefeller 1991, 314). Uzun bir süredir ciddi bunalımlar/depresyonlardan dolayı acı çeken eşi Alice ile ilişkisi yıpranmış olduğu, I. Dünya savaşının yaşandığı yine bu dönemde Dewey yorgunluk, göz problemleri ve depresyon belirtileriyle bir anlamda tükeniyordu/tükenmişti. Dewey daha genç bir kadınla romantik bir ilişki içine girdi. Yahudi-Polonyalı bir göçmen olan AnziaYeziarska, tutkulu bir yazardır.

Dewey'in bu dönemde yazmış olduğu şiirleri, kendi hayatında önemli bir yere sahip olan kendi kendine yaptığı öz düzenlemeyi (yaptığı eylemleri) doğru anlama ve anlatmada ve yine onun kişisel ve toplumsal hayatındaki önemli birkaç yeri/noktayı saptamamızda önemli bir yere sahiptir. (LakeyHess 2008, 280) Şiirlerini yayınlama niyeti yoktu. Aslında, ölümünden sonra 1977'de yayınlanan şiirler Dewey'in kariyerinin sonunda/bitiminde ofisinden tapınıırken masasında ve (ofisindeki) çöp kutusunda Colombia üniversitesindeki bir kütüphaneci tarafından bulunarak kurtarılmıştır. Şiirlerinde düalizme (ikiliklere) karşı savaşması ve gerçek ve idealde tevhide araması çok önemlidir. Ahireti ya da ebedi hayatla ilgili noktalar/işaretler mevcut varlıklar olarak hayatın kötü/olumsuz yönleri açıkça ifade edildiğinde inkar edilmemelidir, çünkü bunlar kendi bütünlüğü içerisinde hayatın parçasıdır. Hem ABD hem de dünya çapındaki akademik, sosyal ve cemiyet hayatındaki seçkin durumu ve felsefi çalışmalarındaki olumlu tarza rağmen üzücü ve umutsuz anıları vardı-(yaşadığı) sıkıntıların bir kısmı bazen annesinin aşırı dindarlık talebi iledir.- ve dünyayla/hayatla ilişkisinde ve kendi içinde gerçekte ve idealde tevhitte uğraşıyordu. Tevhitte ilgili bu arayış şiirlerinden birinde mistik bir tecrübeyle doruk noktasına ulaşır.

Dün gece bir tepenin üzerinde durdum

Ve koya doğru bakakaldım.

Aşağısı, şehir gecenin karanlığı ile dolu

Ki onun ilacı burada kalmak

Ve aksi düşünceleri durdurmak

Insan, beyhude akışına koşmakta

*Dalgalar ve dev gibi okyanuslarda alacakaranlık,
Tanrı'nın affedici membaından aktı
... ardından, kabaran bir ay yükseldi
Ve sihirselsel yolunu aradı
Suların üzerinde. Bir melodide
Gümüş sessizliğinde, gün
Gece ile, yer gökle, dünya ve ben kaynaştık
Ay ışığının nazikçe parlayan gri ışığının altında
Sert toprak ve akıcı deniz birleşti
Sihirselsel bir hareketsizlikte büyüledi
Ölüm ve yaşam yan yana birbiriyle uyuşmuş bir şekilde geceledi.
(Dewey 1977,20)*

Rockefeller, Dewey'in şiirlerinde onun zihnindeki şiddetli/tatsız bölünmelerden ve hayat mücadelesinin yorgunluğundan, ayrılık acılarından kurtulma ve huzura kavuşma arayışını 2 yöntemle göstermiştir.

"Bir yandan, bazı zamanlarda salak ayağına yatarak kolayca yaşamın çilesinden/dertlerinden kaçmak istiyordu. Örneğin, bazı şiirlerinde huzuru ve unutkanlığı, geceyi, uykuyu veya ölümü arıyordu. Diğer yandan, diğer şiirlerinde bilincin/zihnin farklı yollarıyla huzura kavuşmak/bulmak istiyordu. Güzel ve entelektüel uyumlu dini düşüncelere dalmak ve mistik deneyimleri keşfetmek için doğada yaşanan sevinci ve huzuru, çiçek bahçelerini ve bir kadının aşkını övüyordu / arıyordu. O, çocukluğun doğallığı, masumiyeti ve mutluluğuna yeniden kavuşma ve koşulsuz anne sevgisinin bütünüyle sarıp sarmaladığı sıcak ve güvenle oluşturulan bir dünya özlemini ifade ediyordu./eder. (Rockefeller 1991, 317)"

Bir sonraki paragrafta daha açık hale getireceğim üzere Dewey "A Coomon Faith" adlı eserinde geleneksel teolojinin çağrışım ve anlamından farklı bir açıdan kişileştirilmiş Tanrı algısı ve ilişkisel bir Tanrı algısı geliştirdi. Ancak bir şair olarak- (özel bir adam olduğu mektuplarında görülebilir Bkz. Rockefeller 1991, 325-333).-gençliğindeki Tanrı tasavvurunda Mezmurların 23.babının güçlü etkisi olduğu bir şiirinde netleşir:

Şu an senin cezalandıran asana değil

Bunun yerine bir dayanak Ey Tanrım
Destek olup dayanılacak bir şey,
Gelincik çevrili yol boyunca bir rehber
Senin gazap dolu asanı tutacak,
Günahlarım sonsuz, anlatılmamış olduğu halde.
Çünkü cezalandırmak için sen ebediyete sahipsin.
Şimdi küçük bir alan, bırak olsun, bırak olsun.
Intikamının azabından canımı bağışla
Benimle beraber yeşil bir yolda yürü
Ebediyete kadar sen gücünü göstermeye muktedirsin
Benimle birlikte senin dayanağına yaslan,
Ve soğuk toprağı adıyla, gül,
Cırcır böceğinin gülünç şarkısını duymak için
Ve böceklerin kanatlandığı hapsi gör
-Kelebekler- yükseklerde senden habersiz.
Çok küçük olsa da senin sanatın –ve ben.

Şu bilinmektedir ki senin sanatın güçlü ve ben zayıfım
Uzun ebediyetin boyunca sen öfkeni alabilirsin
O halde sadece kısacık bir süreliğine, Tanrım gel ve oyna,
Fakat bunlar, senin ebedi bir günün için çok uzun...
(Dewey 1977,24)

Ancak diğer şiirlerinde, örneğin "A Common Faith" adlı eserinde ifade ettiği natüralist dünya görüşleriyle daha uyumlu olan Tanrı hakkındaki düşüncesini ifade etmenin yeni yollarını aradığı açıktır. Two Birds adlı şiirinde -bunda Spinoza'nın din felsefesinin etkisi olmuş olabilir mi?- Tanrı ve dünya tanımlaması şöyledir:

Tabiat hırsız değil, fakat bir anne
Gücü hiçbir zaman noksan olmaz
Bana dönmek için, kurt kardeşi temizlemek

*Ve kız kardeş çiçeği ve yüklü havayı
Filizlenen körpe/nadir bitkileri beslemek
Paylaştığım bu karışık hayatı sürmek
Ve yeni ölçülerle mahlukatın dansını adımlamak,*

*Korunaksız olmasına rağmen bir türbe,
Yeri kaba ve düşüncesiz toprağından
Ki o benim ikinci gizli rahmimdir
Her ne kadar orada doğu mucizesi olsa da
Ve gizemli yaşam için harika gıdalar olsa da
İşte böyle bir dünyada Tanrımız her yerdedir.
(Dewey 1977, 31)*

Bu paragrafın içeriğinde özetle, şiirlerinde Dewey oldukça basit bir dille kendi dini duygularını ve bazen geleneksel alanın dışına çıkan görüşlerini ve kişileştirilmiş Tanrı algısı ile aynı zamanda yeni getirilen natüralist felsefe ve beraberindeki Tanrı algısı açısından ifade ettiğini belirtebiliriz. Ve belki bu onun kişiliğinde “düşünce ve duygu, iş ve eğlence, görev ve zevk, ahlaki çaba ve estetik zevkin daha iyi bir entegrasyonunu sağlamaya” yardımcı olabilirdi. (Rockefeller 1991, 325)

FELSEFİ YANSIMA

"A Common Faith" adlı eserinde Dewey, dinle ilgili ilk üç bölümü dinciliğe karşı yazılarla doludur. . (Dewey 1934a, 1-28) Onun iddiası kendince deneyimin dini yönünü özgürce geliştirmek için izin verilmesidir. Bu deneyimin dini niteliğini şuurulu hale getirecek ve var olan koşullara, entelektüalizme ve ahlaka uygun ifadeleri bulacaktır. Dewey'in iddiasına göre dinler -ki burada Dewey dinin kurumsallaştırılmasını kastediyor- dini kaliteli bir deneyimi çoğunlukla engellemektedir. Bir din -ve... genelde din diye bir şey yoktur.- bazı katı ve yumuşak inanç ve uygulamaların (ibadetlerin) özel bir şekilde vücut bulduğu bir tür kurumsal örgütlenmedir. (Dewey 1934a, 9). Din geçmiş yükümlülüklerin ağırlığı sebebiyle dini deneyimlerin özgürce gelişimini çoğunlukla engellemektedir. Dewey burada doğaüstüyle dinin tanınmasına ve tamamlanmış bir vahiye, imana işaret etmektedir. Böylece dinlerin kurumsal örgütlenme-

leri, örneğin kilise hayatı ve (geleneksel) inancın kurumsallaştırma dogmatik durumlarıyla karakterize edilmiştir. Dewey, dine ilgilenen diğer pragmatist William James ise dinin kurumsal yönüyle ilgili olumsuz görüşlerini fazlasıyla paylaşır. (bkz. Miedema 2002).

Dewey yeni ve farkı bir din teklif etmiyor, ancak o "din diye adlandırılabilir bakış açılarından ve unsurlardan kurtulmayı "önermektedir. (Dewey 1934a, 8). Dewey'in "dini" sıfat olarak kullanmak ve "din"i madde ismi olarak kullanılmasını önlemek için önerisi temiz bir sayfa açarak baştan başlamak olarak açıkladığı isteğiyle birleştirildiğinde, bize, dine hiç mi hiç yer olmadığı fikri verebilir. Ancak geçmiş dinlerin olumsuz yönlerinden kurtulmak için geliştirdiği "özgürleştirici bağlılık" farklı şekilde de anlaşılabilir. Akıl tekrar eden bir makinedeki, eski eylemlerin çoğalarak yenilenmesi örneğindeki olduğu gibi, alışkanlık halindeki davranışlarla ilişkisi olan deneyimin potansiyelini açabildiği anda; dini davranışlar, dinin nüfuz sahasında olan dini ritüeller ve dogmatik inanç önermelerinden bağımsız olabilir (Dewey 1934a, 11). Ancak bu aynı zamanda, din alanının aşılmaz kurumsal duvarlar tarafında soyutlanmasını önlemektedir. Bu çarpıcı paralelliği Dewey'in günlük hayatta bir telafi edici veya süs olarak kullanılıp zayıflatılan "müzeciliğe" karşı sanatı savunduğu sanat felsefesinde bulabiliriz. (Joas 1996, 142).

Dewey'in sanat ve din yaklaşımı arasındaki bir başka benzerlik "deneyim" kavramı açısındandır. Dewey'in hem estetik hem de dini deneyim (hakkındaki) görüşleri tam olarak diğer deneyimlerden ayrılmamıştır./izole edilmemiştir. Tersine her deneyimin hem dini hem estetik potansiyele sahip boyutları vardır. Estetik veya dini deneyim ne anlama gelmektedir? sürekli meydana gelen etkileşim ya da yeterince belirtilen çevre koşullarının işlemi ve canlı varlığın muamelesi nedeniyle sürekli olarak deneyim meydana gelir. (Dewey 1934b; Dewey & Bentley 1949). Yaşanan şeylerin bir deneyim oluşturması için /meydana getirmesi için devam eden süreç yerine malzemelerin tecrübe edilmesi gerekir. "Sonra o da ancak diğer deneyimlerden, deneyimin genel akışında ayrılır ve kendi içinde bütünleşir... Böyle bir deneyim, bir bütündür ve bu deneyim kaliteyi ve öz yeterliği bireyselleştirerek kendinde taşır." (Dewey 1934b, 35) Deneyimin gereksiz kesintiler ve iç uyumsuzluk nedeniyle parçalanmış olduğu, durdurulduğu, normal eylemin aksine dini veya estetik deneyimler kesintisiz sonuca ulaşarak karakterize edilir.

"Aslında ifade edilen deneyimdeki dini nitelik yapama ve onun koşullarına daha iyi uyum (sağlamak) için üretilen uygulamadır. Bu şekilde deneyim; fonksiyonunu, kendi dini değerini belirler. Eğer oryantasyon meydana gelirse, o (deneyim) ve ona eşlik eden güvenlik ve istikrar duygusu, kendi hesabına güçlenir. Bu (durum) farklı insanlarda birçok şekilde/yolla/biçimde meydana gelir." (Dewey 1934a, 14). Temel terimler etki, güç fonksiyon ve değerdir. Deneyimdeki dini nitelik uygulamaların ve inançların belirli şekilden veya herhangi bir şey veya obje/nesneden bağımsızdır. Bu deneyimlerin karakteristiği şudur ki: "güvenlik ve barış duygusunun yol açtığı/getirdiği/ oluşturduğu bir yönelim oryantasyonu" (Dewey 1934a, 13), "hayata daha iyi, daha derin ve kalıcı bir uyum" ... yaşamın önemli anılarını" meydana getirir. /beraberinde getirir (Dewey 1934a, 14).

"Uyum" terimi burada çok önemlidir. Dewey dini nitelik veya deneyimin boyutuyla ne anlama geldiğini açıklamak için "uyuşma", "adaptasyon", "uyum" terimlerini birbirinden ayırır. "Uyuşma" temel olarak kişisel tutumların pasif modifikasyonudur yani söz konusu olan eylemin yönü çevreyle uygunluk göstermesi değildir. Dış koşullara bağlı olarak alışmaya başlarız. Çevreyi isteklerimizi ve taleplerimizi uyuşacak şekilde/biçimde değiştirdiğimiz süreç adaptasyon olarak tanımlanır/ifade edilir.

Ama yaşadığımız daha kapsayıcı ve köklü dünyayla ilişkide kendimizde değişiklikler de olacaktır. Onlar bununla ve çevremizin koşullarından ziyade bizim onun bütününe/bütünlüğüne ait olmamızla ilgilidir. Onların faaliyet alanından dolayı kendimizdeki bu değişim kalıcıdır. Bu değişim iç ve dış koşullarda herhangi bir değişim sayesinde sürer. Orada varlığımızın çeşitli elementlerinin harmonizasyonu ve tertibi olur./gerçekleşir. Öyle ki bizi çevreleyen özel koşullardaki değişikliklere rağmen bu koşullar da bize göre yerleşmiş, düzenlenmiştir. İradedeki herhangi bir özel değişiklikten ziyade varlığımızın organik bütünlüğü olarak tasavvur edilecek/düşünülecek bir değişimdir. (Dewey 1934a, 16-17).

Bu uyum sürecinde, kendi bütünlüğü içinde bizim daha kapsayıcı ve derin olan bu yeniden düzenlemede(Alexander 1987, 255) onun temel çabası insanın bünyesinin tehlikede olduğudur. (Joas 1996, 142-143). Bütün dinler insanda böyle genel ve kalıcı değişiklikler meydana getirme iddiasındadır. Dewey bununla birlikte bu tanımı farklı yorumluyor: El-

bette davranışta bu tarz bir değişiklik kesinlikle dini bir tutum olarak gerçekleşir. Böyle bir tutum, bir bütün olarak bir kişinin hayatına mal olur. Hayatın bütünündeki imkânları kavrama bir ideale doğru yol alır. (Alexander 1987, 255).

Bir bütün fikri, bütünüün kişisel varlığı ya da dünyasının olup olmadığı bir hayalperestliktir, gerçek olmayan şeyden ziyade fikirdir. Bizim gözlem ve izlenimlerimizin sınırlı dünyası hayallerin genişlemesiyle evren haline gelir. O ne bilgiyi yakalayabilir ne de izlenimlerin farkına varabilir. Ne gözlemler, ne düşünce ne de pratik faaliyet bütün olarak adlandırılan kendine dair tam bir birleşmeyi sağlayabilir. Bütünüün kendi bir fikir, hayali bir tasarımdır. Dolayısıyla evrenle kendini mükemmel ve derinlemesine bir ahenk oluşturma fikri sadece hayalden kuruntudan ibarettir.(Dewey 1934a, 18-19)

Dewey'in din felsefesi, insan eylemlerindeki/faaliyetindeki ideallerinin rolü ve yapısı ile ilgili deneysel bir felsefe olarak tanımlanabilir. (Joas 1992, 209-210). İdealler, ne umursamazca bir kenara bırakılabilir ne de bazı Tanrısal bölgede idealler ve amaçlar hayal gücü yoluyla üretilmektedir. Ama onlar hayali şeylerden yapılmış değildir. "Onun varlığının koşulları orada fiziksel malzemedeki enerjileridir. İnsan kapasitesidir.... Yeni vizyon... görme yoluyla ortaya çıkma olanakları açısından yani hayal bakımından, yeni ilişkilerdeki eski şeyler yeni bir sona ulaşmaya, yeni son oluşturmaya yardım eder." (Dewey 1934a, 49). Hayal gücünü "doğrudan eylem ve durum aracılığı ile ideal imkanları kavramak ve kullanılarak farkına varılması muhtemelen mümkün bir durum bakımından bugünkü anlamı kavrama yeteneği" olarak tanımlanmıştır. (Alexander 1987, 262).

Dewey " A Common Faith" adlı eserinde "Tanrı'yı" deneyimin anlamını değiştiren idealler meydana getiren kapasite olarak Tanrı bu şekilde daha kapsamlı ve daha derin bir tanımlamayla(cümlelerini)sona erdirir. Tanrı " tüm ideal birliğin arzu ve eylemlerin bizi harekete geçirmesiyle sona ermesini"(Dewey 1934a, 42), veya " ideal ile gerçek arasındaki aktif ilişkiyi"(51) gösterir. Bu birlik verilen bir şey değil, ancak "birleştirici bir " şeydir. Dewey onu ayarlayarak "Tanrı" (tanımını) dünyada kullanmayı düşünüyor çünkü hem doğaüstüçülüğü hem de militan ateizmin insanı doğal fiziksel dünyadan ve arkadaşlarından soyutlamak gibi özel bir uğraşısı vardır. Bu, Dewey'e göre esasen dinsiz tutumdur(25)..Onlarda doğal dindarlık (duygusu, dürtüsü) eksiktir(53). "Dini

bir tutum, ancak hayalle hissedilen dünyayı sarmakla birlikte hem bağımlılık hem de destek şeklinde insanın bir anlamda bir ilgiye ihtiyaç duyduğu bir evrendir. İdeal ile gerçek birliğini yaymak için kullanılan "Tanrı" veya " ilahi" kelimeleri insanı soyutlanmışlıktan ve buna bağlı umutsuzluk veya asilikten/başkaldırmadan koruyabilir.(53)

Dewey deneyimin dini boyutu anlayışı nedeniyle ve bunun bir sonucu olarak laik ile dünyevi ve dini hayat ile modern kültür gibi ikilikleri etkisizleştirmiştir.

KARŞILIKLI YORUMLAMA

Şimdi bu bölüme katkı sağlamak için formüle ettiğim araştırma sorusuna geri dönmek istiyorum. Dewey ve dini akademik ve edebi bir yönü olan bu kişiye ve çalışmalarına derinlemesine bir bakış kazanabilir miyiz?

Kazara aşağıdaki alıntı bu makalede bir sav olarak kullanılmaz:"deneyimdeki gerçek dini nitelik, bazen bir bağlılıkla, bazen yeni bir perspektif açan bir mısra şiirle, bazen de Spinoza'nın durumunda olduğu gibi-ateist sayıldığı günlerde- felsefi düşünce yoluyla gerçekleşir. - (Dewey 1934a, 14).

Dewey'in din hakkındaki şiirsel ve bilimsel anlatılarını değerlendirmek için bir kriter olarak dinin bu yorumdan alınacak tek ama tek sonuç, Dewey'in deneyimdeki gerçek dini niteliğin/kalitenin anlatımına sahip olduğudur. Önemli olan her ikisi açısından hem dünya ile hem de kendi özüyle saygı çerçevesinde kişisel uyumla sonuçlanmasıdır. Şiirlerindeki vurgu benlik ve doğa üzerinedir. Akademik çalışmalarında din üzerindeki bu felsefi yansımaları kurumsallaşmış dinle yakından ilgili olmasına rağmen bireysel ve sosyal olarak birlikte yapılabileceğidir. Ama her ikisi de ürettikleri etkiyi tamamlayıcılığı, yani onun doluluğuyla veya bütünüyle hayata daha iyi uyum sağlamaktır.

Dewey'in deneyimin metafiziğine ilişkin saygı çerçevesindeki kendi düşüncelerinin gelişimini takip ettiğimizde analitik olarak 2 hikâyeyi ayırabiliriz; bununla beraber onları epistemolojik ve ontolojik konuşma açısından ayrılmazlar. Ve burada din eğitimi içinde öğrenilecek bir ders vardır. Richard Rorty bunu şöyle ifade etmiştir:" Pragmatist bir din felsefesi, Tillich ve diğerlerinin iman ve inanç arasındaki oldukça keskin ayrımını izlemelidir. İman, kişinin Tanrı ile olan ilişkisiyle ilgilidir

ve başka bir kişi için sevgi ile mukayese edilebilir. (1999,158) İnanç ise, (imanın)aksine, önermesel davranışlar ile ilgilenir ve Tanrı ile ilişkimizi zedelemeyi veya Dewey'sel terimlerle ifade edersek, inanç deneyimlerin gerçek dini niteliklerini tamamen açıklayamaz. Ancak, eğer biz okul hayatında anlayışlı şekilde gençlerin ve çocukların bütün kişiliğinde dini kimlik oluşumunun gelişimini teşvik amacıyla ilgilenirsek - ve ben bunu dini vatandaşlık dersi olarak nitelendiriyorum(Miedema and Bertram-Troost 2008, 131)- inanç ve iman beraber yürütülmelidir/işlenmelidir. Fakat iman boyutu- ilişkisel, eylem ve deneyimsel boyutu/yanları-inanç boyutundan öncelikli olmalıdır. Başka bir ifadeyle din eğitiminde inanç boyutu bir işlev olarak ve iman boyutu da işlevsel olarak görülmelidir. Ve Jaques Derrida'nın akıl yürütme ve analiz formları ile ilişkili olan din eğitimi yeniden düşünmekle alakalı Gert Biestave de benim öğrendiklerim tamamen uyumludur. Derrida yapısal çözümlenmeye göre din eğitimcileri için diğer ötekiliğin içinde o-diğerinin öğrencilerle konuşabilmesi ve öğrencilerinde o- diğeri ile konuşabilmesi ve cevap verebilmesi için uygulamalar açısından nasıl bir "açılım" oluşturulabilir? sorusunu gündeme getirmektedir. Peki, din eğitimcileri öğrencileri dini duyarlılığa teşvik edecek ve-veya uyanışı sağlayacak fırsatları sunacak uygulamaları nasıl düzenleyebilir? Deweyci perspektiften bakıldığında biz sadece şu sonuca ulaşabiliriz: her durumda ki böylece yansıma ve şiir okuma yoluyla, mantık yoluyla aynı zamanda kalp yoluyla, bu olabilir.

Yukarıda çizilen şekilde dünya ile ilişki içinde çocukların ve gençlerin bütünleştirici kişiliği teşvik edilebilir, din eğitimcilerinin burada Dewey'den öğreneceği önemli ders şudur: biz kalp ile akıl arasında ayırım yapmamalıyız, çünkü insan türünün gelişimsel yetileri olan bu iki şey deneyimdeki gerçek dini nitelikleri ortaya çıkarabilir. Elbette bu Dewey'in kendinde şiirsel ve bilimsel anlatılarının kombinasyonunda gerçekleşir. Örneğin şiir üzerine odaklanırsak, pedagojik konuşan şiir, çocuklar için yeni dinsel ve dinler arası ufuklar açmak için estetik gelişim potansiyellerini kendi deneyimlerinin ahlaki, manevi duygularını, yansıtıcı ve felsefi düşüncelerini ve sezgilerini - yani Rorty'a göre bu iman boyutu- kendince şiirler yazarak ifade edebilecekleri bir fırsat kaynağı olarak görülebilir...

KAYNAKÇA

Alexander, Th. M. 1987. *John Dewey's Theory of Art, Experience & Nature: The Horizons of Feeling*. SUNY: Albany.

Dewey, J. 1934a. *A Common Faith*. New Haven: Yale University Press.

Dewey, J. 1934b. *Art as Experience*. George Allen and Unwin: London.

Dewey, J. 1977. *The Poems of John Dewey*. Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois University Press.

Dewey, J., and A.F. Bentley. 1949. *Knowing and the Known*. Beacon Press: New York.

Joas, H. 1996. *The Creativity of Action*. Chicago: University of Chicago Press.

Lahey Hess, C. 2008. Fiction is Truth, and sometimes Truth is Fiction. *Religious Education* 103 (3): 280-285.

Martin, J. 2002. *The Education of John Dewey. A Biography*. New York: Columbia University Press.

Miedema, S. 1995. The Beyond in the Midst. The Relevance of Dewey's Philosophy of Religion for Education.. Pp. 61-73 in *The New Scholarship on Dewey* edited by J. Garrison, Dordrecht/Boston/London: Kluwer Academic Publishers.

Miedema, S. 2002. James' Metaphysics of Experience and Religious Education. Pp. 74-88 in *William James and Education* edited by J. Garrison, R.L. Podeschi & E. Bredo, New York: Teachers College Press.

Miedema, S., and G.D. Bertram-Troost. 2008. Democratic Citizenship and Religious Education: Challenges and Perspectives for Schools in the Netherlands. *British Journal of Religious Education* 30 (2): 123-132.

Miedema, S., and G.J.J. Biesta. 2004. Jacques Derrida's Religion with/out Religion and the Im/Possibility of Religious Education. *Religious Education* 99 (1): 23-37.

Rockefeller, S.C. 1991. *John Dewey. Religious Faith and Democratic Humanism*. New York: Columbia University Press.

Rorty, R. 1999. *Philosophy and Social Hope*. London: Penguin Books.

Rosenbaum, S. Ed.. 2003. *Pragmatism and Religion*. Urbana/Chicago: University of Illinois.